

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№7 (3) 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SCP1342V3I7Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 7 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

- Usmonov Axrorjon Rustamjon o'g'li*
AMALIY SAN'AT BILAN BOG'LIQ NOMODDIY MADANIY MEROSLAR 9-15
- Зоҳидов Қобилжон Тоиржонович*
ИЛК АРАБ-МУСУЛМОН ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА МАДИНА ШАҲРИНИНГ ЎРНИ 16-20
- Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich*
SOVET HOKIMIYATINING QORAQALPOG'ISTON ASSRDA IJTIMOIIY TA'MINOT
SIYOSATI 21-26
- Хайназаров Баҳромжон Бахтиёрович*
КАСПИЙОРТИ ВИЛОЯТИДА ТУБ БЎЛМАГАН АҲОЛИ ЭҲТИЁЖЛАРИ УЧУН ТАЪЛИМ
ТИЗИМИНИНГ ЖОРИЙ ЭТИЛИШИ ТАРИХИДАН
(XIX АСР ОХИРИ – XX АСР БОШЛАРИ) 27-32
- Мансуров Музаффаржон Шарифжон ўғли*
СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ЙИЛЛАРИДА МАДАНИЙ ТАДБИРЛАРНИНГ ТУРИЗМ ТАРҒИБОТИДА
ТУТГАН ЎРНИ 33-41
- Bobodustov Bobur Mirzaboyevich*
ZARAFSHON DARYOSIDAGI SUV AYIRG'ICH TIZIMLARINI TA'MIRLASHGA ROSSIYA
IMPERIYASI MA'MURIYATINING MUNOSABATI 42-47
- Саидбобоева Гулзора Нематжонова*
XX АСРНИНГ 30–50-ЙИЛЛАР ДАВРИЙ МАТБУОТ МАТЕРИАЛЛАРИ – РЕСПУБЛИКАНИ
ЭЛЕКТРЛАШТИРИШГА ОИД МАНБА 48-55

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

- Казаков Олим Сабирович*
ЕТАКЧИЛИК ТАЪСИРИДА БОШҚАРУВНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ 56-60
- Utkirov Abbos Meyliyevich*
CHALLENGES IN IMPLEMENTING TQM IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 61-67
- Umronov Eldorbek Sodirovich*
TURISTIK KORXONALAR DOIRASIDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH VA
RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI 68-76
- Норбоев Аллаёр Исмоилович, Тулкинов Гайрат Кадилович*
ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И НАПРАВЛЕНИЯ МЕНЕДЖМЕНТА В РАЗВИТИИ МОЛОДЁЖНОГО
ТУРИЗМА 77-82
- Xolmurotov Fozil Saribayevich*
MINTAQADA AHOLI TURMUSH FARAVONLIGINI OSHIRISHDA QISHLOQ XO'JALIK
MAHSULOTLARINI YETISHTIRUVCHI SUBYEKTLAR RO'LINI VAHOLASH 83-91
- Худайназарова Дилором Хайруллаевна*
ТЎҚИМАЧИЛИК САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИНГ ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ ДОИРАСИДАГИ
РИСКЛАРИНИ СТРАТЕГИК ТРАНСФОРМАЦИЯЛАШ ИСТИҚБОЛЛАРИ 92-100

Гойипназаров Санжар Баходирович
СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТНИ ЖОРИЙ ЭТИШ НАТИЖАСИДА МЕХНАТ БОЗОРИДАГИ
ЎЗГАРИШЛАР101-110

Baxtiyorov Asrorbek Azizjon o'g'li
BANK MENEJMENTI ASOSLARI, UNING IQTISODIY MOHIYATI111-119

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Юлдашев Фаррух Абдурахманович
АХБОРОТЛАШГАН ЖАМИЯТДА ЭХТИЁЖ ВА МАНФААТЛАРНИНГ ЎЗАРО УЙҒУНЛИК
ХУСУСИЯТЛАРИ120-126

Тожибоев Сарвар Пулатжон ўғли
ДАВЛАТ ХИЗМАТИ ТУШУНЧАСИНИНГ МАЗМУН-МОҲИЯТИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ127-132

Ismatov Shohruhbek Murod o'g'li
YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOY DAVLAT BARPO ETISH VA UNING G'OYAVIY MAFKURAGA
ASOSLARI133-137

Abdullayev Temur Bobir o'g'li
TIL VA TAFAKKUR DIALEKTIKASINING BILISH JARAYONIDAGI ROLI138-143

Islamov Kamol Tashkulovich
UYG'ONISH DAVRI DUNYOQARASHIDA DINIY VA DUNYOVIY YONDASHUVLAR
NISBATI 144-150

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Isanova Feruza Tulqinovna
O'ZBEK TILI XALQARO HUQUQ SOHASIGA OID LEKSIK BIRLIKLARINING FUNKSIONAL
XUSUSIYATLARI151-160

Ro'ziyev Elbek O'rol o'g'li
AMIR TEMUR VA TEMURIY HUKMDORLAR YORLIQLARIDA SIYOSIY NUTQ SHAKLLARINING
QO'LLANILISHI161-167

Мухамедова Феруза Баходир кизи
ФОРМИРОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СИСТЕМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ
А. КИМА.....168-174

Abdullayev Ikramjon Xashimdjanoich
TILSHUNOSLIKDA SO'Z VA SO'Z TURKUMLARI: TADQIQI VA TAVSIFI175-180

Tagayeva Sayyora Ulashovna, Inoyatillo Ozoda
FIZIKA FAKULTETI TALABALARIGA NEMIS TILINI O'QITISHDA INNOVATSION
METODLARINING QO'LLANILISHI181-185

Egamberdiyeva Mohidil Gulomjon qizi
MADANIYATLARARO MULOQOTDA NUTQIY ETIKETNING ANTROPOSENTRIK
TADQIQI186-190

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР

- Жавлиев Нурали Баходирович*
МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ НИЗОЛАР ТУШУНЧАСИ ВА МАЪМУН-МОҲИЯТИ191-195
- Узакова Гўзал Шариповна*
БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШ МАҚСАДЛАРИГА ЭРИШИШДА СУВ РЕСУРСЛАРИДАН
ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШ (ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ).....196-204
- Usmanov Alisher Tolmasovich*
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MA'MURIY HUQUQBUZARLIK TO'G'RISIDAGI ISHLARNI
YURITISHNING SODDALASHTIRILGAN TARTIBI: MUAMMOLAR VA TAKLIFLAR205-213
- Авезова Элеонора Парахатовна*
РАВНОЕ ПРАВО ГРАЖДАН НА ПОСТУПЛЕНИЕ В ГОСУДАРСТВЕННУЮ ГРАЖДАНСКУЮ
СЛУЖБУ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН214-218
- Мукумов Бобур Мелибой угли*
ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ ПРОЕКТОВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ
АКТОВ ПО ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ТЕХНОЛОГИЙ БЛОКЧЕЙН. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
.....219-224
- Туракулова Назира Абдишукуровна*
СТАРТАП ЛОЙИҲАЛАРИНИ ТУЗИШ ВА МОЛИЯЛАШТИРИШ ТАРТИБИ:
ДАВЛАТ ВА НОДАВЛАТ НУҚТАИ НАЗАРИДАН225-232

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

- Хўжамкелдиев Гафур Султон ўгли*
СПОРТ МАШҒУЛОТЛАРИ ЖАРАЁНЛАРИДА ТИКЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ233-237
- Aziz Xasanovich Rajabiy*
BO'LAJAK VOKAL O'QITUVCHILARINING INTELLEKTUAL-IJODIY FIKRLASH QOBILIYATINI
RIVOJLANTIRISH238-242
- Malikova Sevar Samatovna*
BO'LAJAK XOR RAHVARLARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH243-246
- Васильченко Ольга Анатольевна*
ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВЫХ НАВЫКОВ247-251
- Хојитуроdова Маhлийохон Kenjavoy qizi, Inomov Faxriddin O'rmonjonovich*
AN INNOVATIVE APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' MOVEMENT SKILLS
AND COMPETENCIES IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES252-257
- Асадуллаева Наргиза*
БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРДА ФАОЛ ФУҚАРОЛИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ
МУСТАҲҚАМЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁННИ
РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ258-265
- Mamadova Feruzaxon Mirzaaxmad qizi*
BO'LAJAK JISMONIY MADANIYAT MUTAXASSISLARINING PEDAGOGIK MADANIYATI VA
KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK MODEL I266-272

<i>O'ktamova Navruza Botir qizi</i> BO'LAJAK JURNALISTLARGA INGLIZ TILINI O'QITISHDA SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENSIYANI TAKOMILLASHTIRISH (SIYOSIY-IJTIMOIIY MATNLAR MISOLIDA)	273-277
<i>Humonjonov Shoxzodbek Dilshodjon ўғли</i> ОЛИЙ ТЕХНИКА ТАЪЛИМИДА МЕХНАТ МУҲОФАЗАСИ ВА ТЕХНИКА ХАВФСИЗЛИГИ ҚОИДАЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ЭЛЕКТРОН МЕТОДИК АСОСЛАРИНИНГ ИЛМИЙ АҲАМИЯТИ	278-287
<i>Xuramov Ilxom Panjiyevich</i> PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YUZASIDAN ISLOHOTLARNI JADALLASHTIRISH VA KASBIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH	288-292
<i>Azizbek Umarov</i> MEDIATA'LIM – TALABALARNING MEDIA MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA YO'NALTIRILGAN FAN TARMOG'I SIFATIDA	293-299
<i>Saidova Zilola Gadoymurodovna</i> TA'LIM INTEGRATSIYASINING AYRIM MASALALARI	300-307
<i>Raxmonova Gulrux Ulashevna</i> O'ZBEK XALQINING MILLIY HARAKATLI O'YINLARIDAN JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI	308-312
<i>Boynazarova Sayyora Ruzikulovna</i> BIOLOGIYA O'QITUVCHISI KASBIY KOMPETENSIYALARI VA KOMPETENTLIGINI MONITORING QILISHNING MAVJUD METODIKASI VA UNI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	313-317
<i>Shermuhammadov Bahodirjon, Xasanova Ozodaxon Qurvonali qizi</i> MDH OLIMLARI TOMONIDAN CHET TILLARNI O'RGANISHDA UCHRAYDIGAN XATOLAR MAVZUSIDA OLIB BORGAN TADQIQOTLAR TAHLILI	318-323
<i>Abdusalimova Nargizaxon Olimjon qizi</i> MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA STEAM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB FIZIKA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI	324-329
<i>Shafiyeva Elnara, Murotmusaev Komiljon Buribaevich</i> THE CHARACTERISTICS OF MENTAL HEALTH IN ELDERLY PEOPLE	330-349

10.00.00- Филология фанлари

Isanova Feruza Tulqinovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
mustaqil izlanuvchisi

O'ZBEK TILI XALQARO HUQUQ SOHASIGA OID LEKSIK BIRLIKLARINING FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbek tilidagi xalqaro huquq sohasiga oid leksik birliklar funksional jihatdan tahlil qilinadi. Unda o'zbek tilining xalqaro huquq sohasidagi leksikasini kengaytirish va boyitish istiqbollari keng o'rganilib, bu bo'yicha aniq takliflar beriladi hamda o'zbek yuridik lingvistikasida hozirda qo'llanilayotgan leksik birliklar tahlil qilinib, ularning o'zbek leksikasiga o'zlashtirilish usuli ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: leksika, leksik birlik, leksikologiya, xalqaro huquq, terminologiya, funktsiya.

Isanova Feruza
Uzbek State University of World Languages,
Independent Researcher

FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS OF THE UZBEK LANGUAGE IN THE FIELD OF INTERNATIONAL LAW

Abstract. In this article, the lexical units related to the field of international law in the Uzbek language are functionally analyzed. In addition, the prospects of expanding and enriching the lexicon of the Uzbek language in the field of international law are widely studied, concrete proposals are made in this regard, and the lexical units currently used in Uzbek legal linguistics are analyzed and the method of their assimilation into the Uzbek lexicon will be shown.

Key words: lexicon, lexical unit, lexicology, international law, terminology, function.

Исанова Феруза Тулкиновна
Независимый соискатель Узбекского
государственного университета мировых языков

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА В СФЕРЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Аннотация. В данной статье функционально анализируются лексические единицы, относящиеся к сфере международного права в узбекском языке. Кроме того, широко изучаются перспективы расширения и обогащения лексики узбекского языка в сфере международного права, вносятся в связи с этим конкретные предложения, анализируются используемые в настоящее время в узбекском юридическом языкознании лексические единицы и метод их будет показана ассимиляция в узбекской лексике.

Ключевые слова: лексика, лексическая единица, лексикология, международное право, терминология, функция.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SCP1342V3I7Y2023N20>

Kirish. Til har bir millatning ko'zgusi hisoblanadi. U millatning madaniy o'ziga xosligi va merosi bilan chambarchas bog'liq. U muayyan jamoaning tarixi, an'analari, qadriyatlari va o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi. Millat tilini asrab-avaylash va undan to'g'ri foydalanish uning madaniy o'ziga xosligini saqlab qolish va ulug'lashga, so'zlovchilarda daxldorlik va g'urur tuyg'ularini mustahkamlashga yordam beradi. Qolaversa, til huquqiy va ma'muriy tizimlarda muhim rol o'ynaydi. Qonunlar, qoidalar, shartnomalar va rasmiy hujjatlar til yordamida shakllantiriladi va izohlanadi. Ushbu sohalarda huquqiy va ma'muriy tizimlarning ravshanligi, adolatliligi va to'g'ri ishlashini ta'minlash uchun tildan to'g'ri va aniq foydalanish juda muhimdir. Xususan, xalqaro huquq o'ziga xos maxsus terminologiyaga ega murakkab soha bo'lib, huquqiy tushunchalar va atamalarning o'zbek tiliga to'g'ri va izchil tarjimasiga ega bo'lishi juda muhimdir. Ushbu maqolada o'zbek tilidagi Xalqaro huquq sohasida keng qo'llaniladigan leksik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari, ularni o'rganishning zaruriyati, sohadagi kamchiliklar hamda ularning muayyan yechimlariga to'xtalib o'tilgan.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari. O'zbek tilidagi xalqaro huquqqa oid leksik birliklarning funksional xususiyatlarini o'rganish bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotning istiqboldagi maqsad va vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

— Tadqiqot o'zbek tilining xalqaro huquq sohasidagi leksikasini kengaytirish va boyitish istiqbollarini o'rganishga qaratiladi. Unda o'zbek yuridik lingvistikasida hozirda qo'llanilayotgan leksik birliklar tahlil qilinib, ularning funksional xususiyatlari o'rganiladi

— O'zbek tilidagi xalqaro huquq leksemalariga oid terminologik izchillik va standartlashtirishni amalga oshirish borasida tahlillar amalga oshiriladi. Unda mavjud leksik birliklardagi nomuvofiqliklar, noaniqliklar aniqlanib va standartlashtirilgan tarjimalar yoki ekvivalentlar taklif etiladi. Bu huquqiy muloqotda aniqlik va ravshanlikni ta'minlaydigan yagona va izchil terminologiyani o'rnatishga yordam beradi.

— Xalqaro huquqiy tushunchalarni o'zbek tiliga tarjima qilish va izohlash bilan bog'liq muammolarni hal qilish yuzasidan tahlil amalga oshiriladi. Maqsad xalqaro huquq sohasidagi matnlarni tarjima qilishda ishonchli yo'riqnomalar, strategiyalar va tavsiyalar berishdir.

— O'zbekistonda yuridik ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasiga katta hissa qo'shadi. Yuridik mutaxassislar, olimlar va talabalarni xalqaro huquqiy tushunchalarni samarali boshqarish uchun zarur bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotning metodlari ilmiy bilishning tarixiy, tizimli-tuzilmaviy, qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, sotsiologik, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, statistik ma'lumotlar tahlili, huquqni qo'llash amaliyotini o'rganish kabi maxsus ilmiy metodlar hisoblanadi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. O'zbek tilidagi xalqaro huquqdagi leksik birliklarning funksional xususiyatlarini o'rganish huquqshunoslar, tarjimonlar va bo'lajak yurist kadrlar uchun amaliy ahamiyatga ega. Xalqaro huquqiy hujjatlarni to'g'ri tarjima qilish va talqin qilish, huquqiy o'quv dasturlarini ishlab chiqish leksik birliklarni chuqurroq o'zlashtirish orqali takomillashtirilishi mumkin. Umuman olganda, O'zbek tilining leksikologiyasi bilan bog'liq ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, O'zbekiston SSR fanlar akademiyasi A.S.Pushkin nomidagi til va adabiyot instituti tomonidan yaratilgan "O'zbek tili leksikologiyasi"[1] nomli asar mavzuni keng omma uchun tushunarli va batafsil tarzda yoritib berganligi bilan ajralib turadi. Shuningdek, Sh.Ko'chimovning nomzodlik hamda

doktorlik[2],[3], M.Qosimovning nomzodlik dissertatsiyalarida O'zbek tilining yuridik terminologiyasi tadqiq etilgan. Qolaversa, filologiya fanlari nomzodi, dotsent, G.Y.Gulyamova[4] tomonidan yozilgan "Yuridik tilning leksik birliklari" nomli maqolada ham yuridik leksemalar tadqiqot markaziga aylangan. Ammo, shu paytgacha o'zbek tilidagi xalqaro huquqda qo'llaniladigan leksik birliklar va ularning xususiyatlari borasida chuqur izlanish olib borilmagan.

Asosiy qism. Har bir tilning lug'at tarkibi, shu tildagi so'zlar majmui leksika deb ataladi.[1] Leksik birliklar esa tilning muayyan ma'noni bildiruvchi eng kichik ma'noli birliklari hisoblanadi. Leksik birliklar so'zlar, frazeologizmlar (barqaror birikmalar) va qo'shma so'zlardan iborat bo'ladi. Ma'no anglatuvchi birliklarning leksik birlik sifatida tan olinishining sharti – ularning nutqqa tayyor holda olib kirilishidir. E'tibor qaratadigan bo'lsak, so'z ham, qo'shma so'z ham, frazeologizm ham nutqqa o'zgarmas holatda kirib keladi. Masalan, **odam** so'zi o, d, a, m, harflaridan tashkil topgan bo'lib, ushbu harflarning o'rnini almashtiradigan bo'lsak, bu hech qanday ma'no anglatmaydi. Agar tartibni o'zgartirib **moda** so'zini vujudga keltirgan taqdirimizda ham, bu yerda umuman boshqa ma'noni anglatuvchi leksik birlik vujudga keladi. Qo'shma so'zlar ham nutqqa tayyor holatda olib kiriladi. Masalan, oqqush so'zini oladigan bo'lsak, bunda ushbu so'z oq va qush so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, yakka ma'noni anglatadi. Oqqushlarning qora rangli turlari mavjud bo'lsa-da, ular qora qush emas, oqqush deb ataladi. Qo'shma so'zning nutqqa tayyor holda kiritilishi va o'zgarasligi shunda ko'rinadi.

Shu o'rinda nima uchun so'z birikmalari leksik birliklar tarkibiga kirmaydi degan o'rinli savol paydo bo'ladi. Chunki, so'z birikmalari ham so'zlar va qo'shma so'zlar singari narsa, belgi, harakatni atashga xizmat qiladi. Biroq so'z — leksik hodisa, so'z birikmasi esa grammatik hodisadir. So'z birikmasi narsa, belgi yoki harakatni yakka holda emas, balki ikki va undan ortiq so'zlarning o'zaro grammatik aloqaga kirishuvi orqali ifodalaydi. [5] Masalan, oq qushni so'z birikmasi sifatida tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu so'z birikmasi oq (sifat) va qush (ot)larning o'zaro grammatik aloqaga kirishishi natijasida yasaladi. Bu yerda oq so'zi qush so'ziga grammatik jihatdan tobe hisoblanadi va ikkala so'z ham ma'no jihatdan mustaqilligini saqlab qoladi. Oqqush qo'shma so'zi esa yakka holatda ot so'z turkumi hisoblanadi, bunda oq so'zi o'zining mustaqil ma'nosini yo'qotgan. Biz **oq qush** so'z birikmasining orasiga chiroyli so'zini qo'shib **oq, chiroyli qush** sifatida qo'llashimiz mumkin, lekin oqqush qo'shma so'ziga bunday o'zgartirish kiritish mumkin emas. Qo'shimcha misollar sifatida **kamquvvat, oqko'ngil** kabi so'zlarni keltirish mumkin. Ushbu so'zlar ham yagona ma'noni ifodalab, qanday? so'rog'iga javob bo'ladi. So'z birikmasida esa so'zlar alohida ma'noga ega bo'lib alohida so'roqlarga javob bo'ladi. Masalan, kitob (nima?) o'qimoq (nima qilmoq?)

Leksik birlikning yana bir turi frazeologizmlar hisoblanadi. Frazeologizmlar o'zaro grammatik jihatdan bog'langan so'zlar bo'lsa-da, nutqqa o'zgarishsiz olib kiriladi. Gapda ularga yakka so'z sifatida qaraladi va ular lug'atlarda so'zlar qatorida beriladi. Ularning so'z birikmalaridan farqi ham shunda. Masalan: **Ichkilik Olimning boshiga yetdi**. Olim yurib-yurib ariqning **boshiga yetdi**. Birinchi gapda **boshiga yetdi** iborasi yakka ma'no ifodalab, **o'ldirdi, tamom qildi** degan ma'nolarda qo'llanilyapti. Ikkinchi gapda esa **boshiga yetdi** so'z birikmasi sifatida ishlatilyapti va Olim ariqning boshlanish joyiga yetib olganligini anglatyapti.

Leksik birliklarning o'ziga yarasha bir qancha funksiyalari mavjud. Leksik birliklarning birinchi va asosiy vazifasi obyektlar va xususiyatlarni nomlash funksiyasi, ya'ni nominativ

(vakillik) funksiyasidir. Leksik birliklarning nominativ yoki vakillik vazifasi ularning predmet va xususiyatlarni nomlash yoki aniqlashdagi rolini bildiradi. Leksik birliklar, masalan, otlar odamlarga, joylarga, narsalarga va ular bilan bog'liq bo'lgan turli sifat yoki belgilarga nom berish orqali tilda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Leksik birliklar atrofimizdagi olamdagi obyektlarga nom berish imkonini beradi. Masalan, "daraxt" so'zi baland bo'yli, poyasi va shoxlari bo'lgan o'simlik tushunchasini ifodalaydi. "Daraxt" leksik birligidan foydalanib, biz umuman har qanday aniq daraxt yoki daraxtlarga murojaat qilishimiz va ularni aniqlashimiz mumkin.

Leksik birliklar bizga obyektlarning turli xususiyatlari va atributlarini nomlash va tavsiflashda ham yordam beradi. Misol uchun, "ko'k" so'zi ma'lum bir rangni anglatadi va biz ushbu rangga ega bo'lgan narsalarni tasvirlash uchun foydalanishimiz mumkin. Xuddi shunday, "katta", "yumaloq" yoki "yumshoq" kabi so'zlar obyektlar yoki ularning xususiyatlarini tasvirlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan o'ziga xos sifat yoki xususiyatlarni ifodalaydi.

Leksik birliklar bizga aniq obyektlar yoki toifalarni aniqlash va ularga murojaat qilish imkonini beradi. Muayyan leksik birlikdan foydalanib, biz berilgan kontekstda qaysi obyekt yoki xususiyatni nazarda tutayotganimizni ko'rsatishimiz mumkin. Masalan, "Mushuk bo'yrada" desak, "mushuk" va "bo'yra" leksik birliklari ishora qilinayotgan aniq predmetlarni aniqlash va farqlashga yordam beradi.

Leksik birliklarning nominativ funksiyasi samarali muloqot va tushunish uchun muhimdir. Umumiy leksik birliklardan foydalanib, biz ma'lumotni etkazishimiz, muayyan obyektlar yoki xususiyatlarga murojaat qilishimiz va bizning mo'ljallangan ma'nomiz boshqalar tomonidan to'g'ri tushunilishini ta'minlashimiz mumkin. Lug'aviy birliklarni qo'llashda izchillik aniq va bir ma'noli muloqotni amalga oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, leksik birliklarning nominativ yoki vakillik funksiyasi tilda asosiy hisoblanadi, chunki u bizga obyektlar va xususiyatlarni nomlash va aniqlash, atributlarni tavsiflash, umumiy tushuncha va aloqa o'rnatish imkonini beradi.

Leksik birliklarning umumlashtiruvchi-kognitiv vazifasi deganda ularning tilni qayta ishlash va tushunishda tushunchalarni turkumlash va umumlashtirish qobiliyati tushuniladi. Leksik birliklar tilning qurilish bloklari bo'lib, so'z, qo'shma so'z va iboralarni o'z ichiga oladi. Ular ma'noga ega va kattaroq lingvistik tuzilmalarni yaratish uchun birlashtirilishi mumkin.

Umumlashtirish nuqtai nazaridan leksik birliklar bilim va ma'noni bir kontekstdan ikkinchisiga qo'llash imkonini beradi. Misol uchun, agar biz "mushuk" so'ziga duch kelsak va uning ma'nosini bilib olsak, bu tushunchani "mushuk" yoki "mushuk" kabi boshqa shunga o'xshash leksik birliklarga umumlashtirishimiz mumkin.

Leksik birliklar tushunchani shakllantirish va turkumlashtirish kabi kognitiv jarayonlarda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ular bizga umumiy xususiyatlar yoki xususiyatlar asosida ma'lumotlarni tartibga solish va tasniflashda yordam beradi. Masalan, biz "stul" kabi ma'lum bir tushunchaning turli misollariga duch kelganimizda, biz umumiy xususiyatlarni mavhumlashtirishimiz va umumlashtirishga imkon beradigan tushunchaning aqliy tasvirini yaratishimiz mumkin. Ushbu kognitiv umumlashtirish hatto ular aniq tafsilotlarda farq qilsa ham, bizga konseptsiyaning yangi misollarini tanib olish va tushunish imkonini beradi.

Leksik birliklarning axborot-kumulyativ funksiyasi ularning ma'lum bir obyekt yoki belgi bilan bog'liq bo'lgan turli xil ma'lumotlar va birlashmalarni olish va to'plash qobiliyatini

aks ettiradi. Demak, har bir leksik bo'lak, masalan, so'z, u bilan bog'liq bo'lgan ma'lum ma'lumot yoki tushunchani olib yurishi mumkin.

Misol uchun, ruslar uchun poezd so'zi shunchaki "teplov tomonidan boshqariladigan birlashtirilgan temir yo'l vagonlari poezdi" emas. Umumlashtiruvchi-kognitiv funksiyani aks ettiruvchi xususiyatlarning ushbu minimal ro'yxatiga qo'shimcha ravishda, bu so'z ruslar orasida tezyurar poezd, yo'lovchi poyezdi, uzoq masofali poezd kabi an'anaviy poezd turlari, elektr poyezdi va yumshoq vagon, kupe vagon, zaxira o'rindiqli vagon, umumiy vagon va rus poyezdlarining boshqa xususiyatlariga ega vagonlar bilan bog'liq.[6;43]

Tilshunoslikdagi deytik funksiya (yoki deyxis) so'zlovchi yoki nutq momentiga tegishli bo'lgan lisoniy iboralarni obyektlar, xususiyatlar, vaqt va makon bilan ko'rsatish yoki bog'lash funksiyasini anglatadi.

Deyxis maydoni quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

a) So'zlovchi va tinglovchining ko'rsatkichi: "Men", "sen", "meniki", "sening" kabi leksik birliklar kommunikativ harakatdagi so'zlovchi va adresat pozitsiyasi bilan bog'lanadi.

b) Gap obyektining ko'rsatkichi: Olmoshlar, masalan, "u", "u", "it", "ular", "uning" va boshqalar so'ralgan aniq predmet yoki shaxslarni bildiradi.

c) Gap predmetining uzoqligini ko'rsatish: "Bu", "u", "bu yerda", "tashqarida" kabi leksik birliklar predmetning so'zlovchiga yaqinligini yoki uzoqligini aniqlashga yordam beradi.

d) Nutq predmetining vaqt va fazoviy joylashuvini ko'rsatish: "Bu yerda", "hozir", "u yerda", "keyin" kabi qo'shimchalar aniq joy yoki vaqtni bildirish uchun ishlatiladi.

Deytik vazifa asosan olmoshlarga xosdir. Ular obyektlarning o'zini, belgilarini, miqdorini yoki tartibini belgilamaydi, balki aloqa konteksti va holatiga qarab faqat ularni ko'rsatish uchun xizmat qiladi.

Hissiy funksiya til ifodalarining so'zlovchining his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyatini anglatadi. Bu so'zlovchiga aytilayotgan narsaga o'z munosabatini leksik birliklar yordamida ifodalash imkonini beradi.

Hissiyot vazifasini bajaruvchi leksik birliklarning eng tipik misollari kesimlardir. Interfeksional aniq predmet yoki harakatni bildirmaydi, balki hissiy holat yoki his-tuyg'ularni ifodalash uchun xizmat qiladi. Masalan, "Oh!", "Uff!" – ularning barchasi so'zlovchining turli his-tuyg'ularini yoki reaksiyalarini aks ettiradi.

Biroq emotsional funksiya emotsional ekspressiv konnotatsiya bilan tavsiflangan boshqa leksik birliklarda ham mavjud. Masalan, "bema'nilik" (hazillashish), "bema'nilik" (noqobillik), "nopok" (tahqirlovchi) va "dahshatli" (kuchaytiruvchi) so'zlari ma'lum bir emotsional ma'noga ega bo'lib, ular so'zlovchining tasvirlanayotgan narsa yoki vaziyatlarga hissiy munosabatini ifodalashga yordam beradi.

Tuyg'u funksiyasi lingvistik aloqada muhim rol o'ynaydi, so'zlovchiga o'z his-tuyg'ularini, munosabatini yoki baholarini lingvistik vositalar yordamida etkazish imkonini beradi. U nutqda inson tajribasini va hissiy komponentni to'liqroq va aniqroq ifodalashga yordam beradi.

Tilshunoslikdagi belgi funksiyasi leksik birliklarni belgilar sifatida, tilni esa bir butun sifatida - belgilar tizimi sifatida ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. U turli til modellarini qurishga va tilni tahlil qilishga fikrlar, niyatlar, his-tuyg'ular va boshqalarni, masalan, musiqa, rasm, yo'l belgilari va boshqa shakllar kabi turli xil aloqa vositalarini o'z ichiga olgan kengroq konseptual asosda yondashadi.

Lug'aviy bo'lakni belgi sifatida ko'rib chiqish tildagi so'zlarning ikki tomonlama xarakterga ega ekanligi haqidagi fikrga asoslanadi: ular fonetik yoki grafik shakl ifodalovchi ma'nodan iborat. Belgining (so'zning) shakli uning fonetik yoki grafik xususiyatlari bilan, belgining ma'nosi esa leksik ma'nosi yoki semantikasi bilan bog'liq. Ular birgalikda ramziy tuzilmani tashkil qiladi.

Ammo shuni ta'kidlash kerakki, leksik birlikning belgi sifatida qaralishi shartli va mavhum yondashuvdir. Demak, belgi (so'z)ning shakl va ma'nosi o'rtasidagi munosabat shartli va til tizimi doirasida kelishilgan. So'zlar tabiatga yoki ular ko'rsatadigan narsalarga bevosita bog'liq emas. Bu konseptual tizim bo'lib, unda ma'lumotlarni uzatish uchun belgilar (so'zlar) qo'llaniladi.[6;47]

Leksik birliklarning sintezlovchi vazifasi ularning fonetik, morfologik, semantik, sintaktik va stilistik xususiyatlarning manbai va tashuvchisi bo'lib, ular birgalikda til tizimining tegishli bo'g'inlari mazmunini tashkil etishiga asoslanadi. Tushunchalarning o'zi, masalan, fonema, morfema, hol, ma'no, sema kabilar lug'aviy birliklarni tahlil qilish va ulardan foydalanishni kuzatish natijasidagina voqelikda paydo bo'lishi mumkin bo'ladi. Leksik birliklarda sintezlovchi funksiyaning mavjudligi ularni turli amaliy maqsadlarda ishlatish imkonini beradi. Masalan, ma'lum darajadagi morfologik minimumni yaratmoqchi bo'lsak, buni quyidagicha amalga oshirish mumkin: a) ushbu darajaga mos keladigan leksik minimumni olish, b) har bir leksik birlik uchun atribut (nazoratli lug'atlar va grammatikalar asosida), c) bu xususiyatlarni umumlashtirish, to'g'ri tartibga solish va ularni tizimli ravishda taqdim etish.[6;47]

Stilistik funksiya, bir tomondan, nutqning ma'lum sohalariga tayinlangan leksik birliklar, ikkinchi tomondan, nutqning har qanday sohasida erkin qo'llaniladigan leksik birliklar mavjudligiga asoslanadi. Birinchisi stilistik jihatdan bog'liq (stilistik jihatdan belgilangan), ikkinchisi esa stilistik jihatdan neytral deb ataladi. Masalan, **yuz** so'zi uslubiy jihatdan betaraf bo'lib, uning **ruxsor** sinonimi stilistik jihatdan bog'langan (badiiy nutq uslubi bilan bog'liq), Stilistik jihatdan qarama-qarshi bo'lgan bunday leksik birliklarning mavjudligi so'zlovchiga nutq registrini turli lisoniy bo'lmagan omillarga (vaziyatning tabiati, niyat mazmuni va boshqalar) qarab o'zgartirish imkonini beradi.

Metallingvistik funksiya leksik birliklarga boshqa leksik birliklarni tushuntirish imkonini beradigan funksiyadir. Keling, ikkita jumlaning taqqoslaylik: **Bu xona majlislar uchun mos emas va Zal ommaviy yig'ilishlar uchun katta xonadir**. Birinchi jumlada xona so'zi bitta obyekt, ikkinchisida esa - obyektlarning butun sinfini bildiradi. Yuqoridagi jummalarning ikkinchisi kabi gaplarda leksik birliklarning ishlatilishi metallingvistik funksiyada ishlatilishidir. Turli leksik birliklar metallingvistik funksiyada turli xil foydalanish qobiliyatiga ega. Ko'pincha, metallingvistik funksiya katta konseptual sinflar yoki tematik guruhlarning nomlari bo'lgan leksik birliklarga xosdir, masalan, obyekt, xususiyat, harakat, xona, mexanizm, mashina, detal va boshqalar. Aynan shu va shunga o'xshash so'zlar lug'atlarining ta'riflarida eng ko'p uchraydi. Ideografik (shu jumladan tematik) lug'atlarda bunday leksik birliklar odatda ma'lum bir umumiy xususiyat bilan birlashtirilgan so'z turkumlarini boshqaradi. Metallingvistik funksiya umumlashtiruvchi-kognitiv (belgilovchi, tasniflovchi) bilan chambarchas bog'liq: so'zning metallingvistik qo'llanilishida aynan ma'nosi aktuallashtiriladi. [6;48]

Leksik birliklarning kommunikativ vazifasi – bu soʻzlarni aloqa, ma'lumot uzatish va boshqa odamlarga ta'sir qilish vositasi sifatida ishlatishdir. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, kommunikativ funktsiya leksik birliklarning oʻziga xos emas, chunki ularning asosiy tashuvchisi alohida soʻzlar emas, balki gapdir. Leksik birlik nutqning asosiy tarkibiy qismidir. Uning kommunikativ xususiyatlari uning asosiy maqsadi - atrofdagi dunyoning obyektlari va xususiyatlarini nomlash bilan belgilanadi. Leksik birliklar yordamida ma'ruzachilar oʻzlarining axborot holatini boshqalarga etkazishlari va boshqa odamlar nutqi orqali taqdim etilgan axborot holatini idrok etishlari mumkin.

Garchi til nuqtai nazaridan leksik birliklar birinchi navbatda nominativ birliklar (ya'ni nomlash uchun xizmat qiladi) boʻlsa-da, nutq nuqtai nazaridan ular kommunikativ birliklardir. Ular ma'lumotni kommunikativ aktda uzatadilar va ma'lumotlarning aniqligiga ega. Aniq nutqiy vaziyatlarda leksik birliklar nominativ ma'nosining faqat ma'lum bir kommunikativ vaziyatga mos keladigan qismini amalga oshiradi.

Ma'ruzachining ma'lumoti, fikrlari yoki his-tuygʻularini bildiruvchi soʻzlar haqidagi bayonotlar metaforik iboralar ekanligini va ularni tom ma'noda qabul qilmaslik kerakligini tushunish muhimdir. Soʻzlar soʻzlovchi va tinglovchi oʻrtasida ma'lumot olib yuradigan jismoniy obyektlar emas. Muloqotda soʻzning oʻrni tinglovchining ongida nutqni joʻnatmoqchi boʻlgan ma'lum bir axborot holatini qoʻzgʻatishdir.

Leksik birliklarning estetik vazifasi soʻzlarni badiiy ifoda vositasi sifatida ishlatish va estetik taassurot yaratishdir. Estetik funktsiyaning asosiy tashuvchisi alohida soʻzlar emas, balki matndir. Matnning badiiy ekspressivligini yaratishda leksik birliklar muhim rol oʻynaydi va ular boshqa til birliklariga nisbatan muhimroqdir. Estetik funktsiya jonli tasvir-timsollarni uygʻotadigan oʻziga xos ma'noga ega leksik birliklarga, shuningdek, ekspressiv ichki shaklga ega boʻlgan leksik birliklarga xosdir. U leksik birikmalarning noodatiy kontekstlarda yoki maxsus stilistik vositalarda qoʻllanilishida ham namoyon boʻladi. Leksik birliklarning estetik vazifasi isteʼdodli yozuvchilar tomonidan yaratilgan badiiy asarlarda, shuningdek, oʻziga xos lingvistik sezgirlikka ega boʻlgan kishilarning ishlarida namoyon boʻladi. Bu odamlar soʻzni nafaqat allaqachon anglab yetilgan ma'nolarida, balki uning imkoniyatlarida ham idrok etish va his qilish imkoniyatiga ega. Leksik birliklarda estetik funktsiyaning mavjudligi ma'ruzachilarga nafaqat voqea ma'lumotlarini yetkazish va intellektga ta'sir qilish, balki tasviriy tasavvurlarni yaratish, ruh va tasavvurga ta'sir qilish, hissiy kechinmalarni keltirib chiqarish imkonini beradi.

Binobarin, lugʻaviy birliklarning estetik vazifasi badiiy adabiyotda va sanʼatning boshqa turlarida muhim oʻrin tutib, ularga nafaqat bilimlarni yetkazish, balki hissiy-estetik kechinmalarni uygʻotish uchun xizmat qiladi.

Leksik birliklarning kontakt funktsiyasi suhbatdoshlar oʻrtasida nutq aloqasini oʻrnatish, saqlash yoki tugatish uchun ishlatiladi. Kontakt vazifasini bajaradigan leksik birliklar suhbatga kirishish, suhbatdoshning diqqatini jalb qilish, pauzalarni toʻldirish va hokazolar uchun qoʻllaniladi.

“Allo”, “eshitaman”, “bilasanmi”, “tushunasanimi”, “salom”, “xayr”, “toʻgʻri” va boshqa iboralar kontakt vazifasini bajaruvchi leksik birliklarga misol boʻla oladi. Ular suhbatdosh bilan aloqa oʻrnatishga, e'tiborni ifodalashga, tushunishni aniqlashtirishga yoki suhbatni tugatishga yordam beradi. Kontakt funktsiyasining asosiy tashuvchisi matn boʻlib, unda ushbu leksik birliklar nutq aloqasini saqlashning kommunikativ maqsadiga erishish uchun ishlatiladi. Aloqa

funksiyasi muloqotda katta ahamiyatga ega, chunki u ma'ruzachilar o'rtasida o'zaro ta'sir o'tkazish imkonini beradi va tushunish va kelishuvni ta'minlaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, leksik birliklarning aloqa funksiyasi turli tillar va madaniyatlarda farq qilishi mumkin. Kontakt funksiyasi uchun o'ziga xos leksik birliklarni tanlash va ulardan foydalanish har bir jamoaning lingvistik va ijtimoiy-madaniy konventsiyalariga bog'liq.

Leksik birliklarning konstruktiv funksiyasi so'zlarning iboralar, gaplar va matnlarni qurishda qurilish bloklari rolini o'ynashiga asoslanadi. Ular murakkabroq til birliklarining shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

So'zlarni mustaqil birliklar deb hisoblash mumkin, ammo so'zlarni tahlil qilish ularni tashkil etuvchi morfemalarni ham ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Konstruktiv vazifada yuklama, bog'lovchi kabi vazifali so'zlar alohida o'rin tutadi. Ular muhim leksik birliklar, jumlar yoki ularning qismlarini bog'lash uchun ishlatiladi. Konstruktiv funksiyaning birlamchi tashuvchisi morfemadir, chunki morfemalar darajasida so'zlar, so'ngra murakkabroq til konstruktsiyalari tuziladi. Morfemalar bir-biri bilan o'zaro ta'sirlashib, so'z hosil qiladi, ular o'z navbatida iboralar, gaplar va matnlar hosil qiladi.

Leksik birliklarning ajratish funksiyasi bir iborani yoki jumlaning boshqalardan ajratish sifati bilan belgilanadi. Leksik birliklar turli ma'nolarni ifodalashga yordam beradi, bu bizga til orqali uzatiladigan ma'lumotlarni farqlash va tushunish imkonini beradi. Ammo shuni ta'kidlashni istardimki, farqlovchi funksiyaning asosiy tashuvchisi fonema emas, balki butun leksik birlikdir. Fonemalar so'z va ularning ma'nolarini farqlashda tovush tomonida muhim rol o'ynaydi, lekin ibora va gaplarni to'liq farqlash uchun biz kontekstdagi leksik birliklarning ma'nolariga tayanamiz.

Endi o'zbek tilidagi xalqaro huquq bilan bog'liq leksik birliklarning tahliliga yuzlanamiz. Avvalo, e'tirof etib o'tishimiz lozimki, ularning funksional xususiyatlarini o'rganish bir qancha sabablarga ko'ra muhim. Xususan, huquqiy terminologiyani rivojlantirish, samarali muloqot qilish, huquqiy ma'lumotlardan foydalanish, huquqiy bilim olish, o'zbek tili leksikasini madaniy va milliy o'zlikni saqlagan holda rivojlantirishni leksik birliklarning xususiyatlarini o'rganmasdan turib amalga oshirish imkonsizdir.

Yuqoridagi ishlar amalga oshirilishi natijasida huquqiy matnlar, shartnomalar, bitimlar, sud qarorlarini to'g'ri va aniq tarjima qilish mumkin. Aks holda xalqaro huquqqa oid terminlar bilan bog'liq munosabatlarda turli xil noaniqliklar paydo bo'ladi. Bu esa yuridik tildagi mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydigan holatlar sirasiga kiradi. Sababi xalqaro huquqqa oid leksik birliklar (terminlar) istaymizmi yo'qmi xalqaro huquq bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlarda ham aks etadi. Bunday hujjatlar esa o'ta aniq va ravon ifodalanishi lozim. Uni o'qigan inson turli xil ma'nolarni emas, faqatgina qonun chiqaruvchi nazarda tutgan ma'noni tushunishi kerak. Normalar qonun chiqaruvchi nazarda tutgan ma'nodagina aks etmaydigan bo'lsa, bu qonun hujjatlarini hamma o'zicha tushunishi va o'ziga moslab talqin qilishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu esa mamlakatdagi huquqiy tartibotning ta'minlanishi masalasini murakkablashtirib, turli xil boshboshdoqliklarni keltirib chiqaradi. Qolaversa, yuridik terminlarning to'g'ri qo'llanmasligi mamlakatimiz fuqarolarining qonun hujjatlarini tushunishida muammolar keltirib chiqaradi va ularning huquqiy ongi va huquqiy madaniyatining rivojlanishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmasdan qolmaydi.

Sh.Ko'chimovning fikricha, til huquqning rivojlanishida huquqiy bilimlarni avlodlardan-avlodlarga yetkazish, huquqshunoslar o'rtasida o'zaro fikr almashish vositasi, huquqiy tafakkur yuritish vositasi, qonun chiqaruvchining irodasini ifodalash, huquqiy normalarni fuqarolarga yetkazish kabi asosiy beshta vazifani bajaradi. [2;10]

Shu sababdan yuridik leksik birliklarga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Ayniqsa, xalqaro huquq bilan bog'liq tushunchalar yildan yilga ko'payib bormoqda va bu tushunchalar dunyo tillarida yangi leksik birlik sifatida aks ettirilishi lozim. O'zbek tili leksikasi bir qancha yo'llar bilan boyiydi. Xususan, o'zbek tilida avvaldan mavjud bo'lgan so'zlar o'zbek tiliga kirib kelayotgan tushunchaning alternativi sifatida qo'llanila olsa, ushbu tushuncha aynan shu leksik birlik bilan ifoda etiladi. Bunga misol sifatida **ma'muriyat, muxtoriyat** kabi so'zlarni keltirish mumkin. Ba'zi leksik birliklar boshqa tilda qanday bo'lsa, shundayligicha o'zgarmasdan tilimizga leksik birlik sifatida kiritiladi. Hozirgi zamon xalqaro huquqidagi aksariyat terminlar milliy tillarga o'zgarishlarsiz kirib boradi. Masalan: *konstitutsiya, integratsiya, ratifikatsiya, nota* kabi atamalar lotin tilidan o'zlashgan atamalar hisoblanadi. Shuningdek, *diplomatiya, suverenitet, ministr, armiya* kabi so'zlar fransuz tilidan; *adyutant, lager, abonent* kabi atamalar nemis tilidan; *blok, monarxiya* kabi atamalar ingliz tilidan; *shtamp, fashizm* kabi atamalar italyan tilidan; *ipoteka, protokol, apatrid* kabi atamalar yunon tilidan; *alkogolizm, admiral* kabi atamalar arab tilidan o'zlashgan atamalar hisoblanadi. [2;58]

Shuningdek, ba'zi leksik birliklar tarjima qilish orqali o'zlashtiriladi. Misol uchun fuqarolikka ega bo'lish tartibi bilan bog'liq bo'lgan *tuproq huquqi* va *qon huquqi* atamalari aslida lotin tilida paydo bo'lgan va so'zma-so'z tarjima qilinish yo'li bilan o'zlashtirilgan. Qolaversa, Birlashgan Millatlar Tashkiloti (*United Nations*), Jahon Savdo Tashkiloti (*World Trade Organization*), Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (*World Intellectual Property Organization*) kabi xalqaro tashkilotlarning nomlari ham tarjima qilinish yo'li bilan tilimizga leksik birlik sifatida qo'shiladi.

Xulosa va takliflar. Yuqorida keltirilgan tahliliy fikrlarni umumlashtirgan holda shunday xulosaga kelish mumkinki, xalqaro huquq sohasi tobora rivojlanib, yangi tushunchalar paydo bo'lib borayotgan murakkab soha hisoblanadi. Tabiiyki, yangi tushunchalar paydo bo'layotgan sohada yangi terminlar ham vujudga keladi. Bu terminlar esa milliy tillarga turli xil yo'llar bilan o'zlashtiriladi. Aynan mana shu o'rinda bir muncha muammoli holatlar vujudga keladi. Chunki, ayni shu atamalar keyinchalik qonun hujjatlaridan va turli davlatlar hamda ularga tegishli bo'lgan subyektlar tomonidan imzolananadigan shartnomalardan joy oladi. Bunda ushbu atamalarning turli tillar leksikasida bir xil ma'noni aks ettirishi va bir xil talqin etilishi juda muhim. Aks holda bu tomonlar o'rtasidagi tushunmovchiliklar va muammolarga sabab bo'ladi.

O'zbek tilidagi xalqaro huquqqa oid leksik birliklarning funksional xususiyatlari bilan bog'liq soha rivojiga hissa qo'shish maqsadida quyidagi takliflar keltiriladi:

*Birinchi*dan, xalqaro huquqning o'zbek tilidagi to'liq va standartlashtirilgan terminologiyasini ishlab chiqishga e'tibor qaratilishi lozim. Bunga xalqaro huquqiy atama va tushunchalarni tarjima qilish va moslashtirish, zarurat tug'ilganda yangi atamalarni yaratish kiradi. Bu huquqiy nutqda aniqlik va izchillikni oshiradi.

*Ikkinchi*dan, Yuridik mutaxassislar va tarjimonlar uchun o'zbek tilidagi xalqaro huquqiy terminologiyani tushunish va qo'llash malakasini oshirish uchun o'quv dasturlari va seminarlar tashkil etilishi kerak.

Uchinchidan, tilshunoslar, huquqshunos olimlar va amaliyotchilar o'rtasida bilim, tadqiqot natijalari va sohadagi ilg'or tajribalarni almashish uchun hamkorlikni rivojlantirish. Yuridik terminologiyada til muammolari o'xshash bo'lgan boshqa mamlakatlardagi tajribalarni o'rganish uchun xalqaro hamkorliklarni yo'lga qo'yish lozim.

To'rtinchidan, O'zbek tilida xalqaro huquqdagi leksik birliklarning funksional xususiyatlari bo'yicha tadqiqotlarni rag'batlantirish va bu sohada ilmiy maqolalar, kitoblar nashr etilishiga ko'maklashilishi kerak.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Ўзбек тили лексикологияси. Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси Д. С. Пушкин номидаги тил ва адабиёт институти. Тошкент. Ўзбекистон ССР «ФАН» Нашриёти. 1981
2. Кўчимов. Ш.Н. Юридик тил назарияси ва амалиёти. жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети. Тошкент – 2013
3. Кўчимов Ш.Н. Ўзбекистон Республикаси қонунларининг тили: филол. фанлари номзоди дис. ... автореф. – Тошкент: ЎЗРФА Тилшунослик институти, 1995. – 20 б.
4. Г.Я. Гулямова. ЮРИДИК ТИЛНИНГ ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРИ.
5. М. Qodirov, Н. Ne'matov, М. Abduraimova, R. Sayfullayeva. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik.
6. ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ. В.В. Морковкин. Государственный институт русского языка имени А.С.Пушкина
7. Русско-узбекский юридический тезаурус. Сулайманов Одилжон, Зиямухамедова Шахноза.
8. Xalqaro huquqqa oid atama va tushunchalarning glossariysi. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Yuristlar malakasini oshirish markazi. Toshkent-2016.
9. ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ЮРИДИК ТЕРМИНОЛОГИЯСИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР. Кўчимов Шухрат. Юридик фанлар ахборотномаси журнали.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 7 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).